

Светиева Анета
(Скопје, Република Македонија)

МИГРАЦИИ - ПРАШАЊА НА ИДЕНТИТЕТОТ

Ајсџиракџи: Балканот е територија во која луѓето се движат интензивно во различни насоки, масовно, во групи или како поединци. Движењето на населението и миграциите можат да ни обезбедат различни податоци во однос на различните културни сфери. Особено провокативно прашање во врска со миграциите е она за идентитетот на мигрантите. Во таа смисла, прашањето на миграцијата претставува постојана битка за идентитет. Постојат голем број "црни точки" во геополитичка смисла, создадени речиси секогаш како резултат на поранешни или неодманешни миграции. Во таа смисла, Балканот може да се идентификува како турбулентно подрачје, во кое проблемот на идентитетот на мигрантите е сè уште комплексно прашање.

Клучни зборови: миграции и мигранти, идентитет, Балкан

Балканот е простор низ кој во разни насоки интензивно се движат луѓе во маса, групи и поединечно, во воени установи, во време на економски кризи, но и во релативно мирни периоди. Во овој момент, исто така, можат да се следат интензивни сезонски и трајни миграции. Движењето и преместувањето на луѓето може да биде извор на податоци во разни сфери на народната култура, што се покажува во редица објавени монографии и поситни научни прилози. Во врска со миграциите особено е провокативно прашањето на идентитетот на миграциите, идентитетот на оние кои доаѓаат на одреден простор во однос на оние кои тука живеат, идентитетот на оние кои на одреден простор престојуваат сезонски или кои се само минувачи. Во таа смисла, прашањето на миграциите прераснува во постојана борба за идентитет на Балканот и пошироко. Таа борба не е само теориска, туку вистинска, со многу страдања и жртви. Тоа го покажуваат и најновите воени настани во критичните точки, кои можеме да ги означиме и како миграциски црни точки. Такви црни точки има прилично на овој геополитички простор. Скоро по правило, тие се резултат на поранешни или неодманешни миграции. Во таа смисла, Балканот има статус на подрачје подложно на потреси, а прашањето на идентитетот на миграциите останува сложено.

Прашањата на идентитетот на ниво на мала и на голема етничка заедница и статусот на поединецот во тој метеж, прераснуваат во борба за простор, државна територија и за културна доминација. На Балканот може да се следи, од средновековниот период до денес, дека во вид на крстозбор некој докажува дека поседува повеќе идентитет во однос на другиот, дека секој некогаш признава, а другиот не го признава, а и самиот го доживува тоа истото од другите. Во таа смисла, прашањата поставени околу идентитетот изгледаат нерешливи, бидејќи секој поединечно решен проблем веднаш отвора редица нови прашања, чии решенија можат да бидат само помалку или повеќе успешни конструкции.

Ако го отвориме проблемот на двоен или троен идентитет, ќе добиеме различни резултати. Овој проблем е присутен кај повеќето народи на Балканот, но сепак кај некои е посилно изразен. Во таа смисла можеме да испитаме на кој начин се идентификува Македонецот во современите услови, поврзани со миграциите, во рамките на денешната република и надвор од неа, кога, како резултат на миграциите село - град, Мијак или Брсјак ќе се насели во Скопје. Тој најнапред истакнува дека е Македонец но, истовремено, со гордост зборува за локалното потекло. Мијак и Брсјак сè уште претставуваат етноними со одредено

значење. Кога ќе се досели Шоп од македонскиот Шоплук, тој во никој случај нема да го спомне тоа, бидејќи етнонимот не ужива повеќе углед ни во матичниот простор, односно поради губење на значењето преминал во име со потсмешливо и навредливо значење. Шопот се идентификува како Македонец и според локалните административни центри во неговиот роден крај, на пример: кривопаланчанец, кратовчанец, пијанчанец, беровчанец, итн. (Светиева 1992 : 9-18). Иако ендегамијата како етничка граница веќе слабо функционира, во градот разни групи доселеници сè уште покажуваат солидарност во однос на етничката група или етнографскиот предел од којшто потекнуваат. Тие се поврзуваат со други свои земји, понекогаш склучуваат брачни врски, си помагаат околу вработување, добивање разни привилегии, се собираат на заеднички нови слави во некои ресторани во градот итн. Исто така, многу од нив одржуваат врски со родното село, одат на селска слава, што е можност и да ги посетат гробовите на предците, па може да се каже дека на ниво на функциите на селото како обредна заедница се забележуваат нови функции од социјален карактер.

Доколку избраниот модел на малата хетерогена етничка структура "Мијак, Брсјак, Шоп" отиде во Србија на краток престој, тој, најверојатно, ќе се идентификува како Македонец, па на тој начин ќе биде еднакво по идентификација според националниот идентитет. Доколку се случи да се пресели таму или на некој друг балкански простор, ќе настојува да се вклопи во новата средина. Дури и ако надворешно го постигне тоа, внатре во себе уште долго ќе го мачи прашањето на идентификацијата. Дали треба да се чува идентификацијата поврзана со локалниот етноним на групата и народот за домашна употреба, а за надвор постепено да се усвојува нова? Дури и кога постоеја загарантирани права на народите во поранешна Југославија, а јазикот беше еден од трите признати јазици, овој процес можеше да се следи во живо кај втората генерација Македонци - доселеници од вардарскиот и од егејскиот дел на Македонија во Белград и од други места во Србија, во периодот 1963-1973 година.¹

Процесот на интеграција во новата средина, прифаќањето на двојниот идентитет и губењето на идентитетот, се одвива уште побрзо ако трите лица од моделот на избраната структура трајно се населат негде во Европа или на друго место. Во претпоставената ситуација тие не се отидени службено да ја претставуваат земјата, а исто така не се на некое интелектуално ниво да се чувствуваат како "граѓани на светот". Тие се емигранти во изворното значење, претставници на слојот невработени луѓе, чија намера е да најдат работа по цена на животот.

Дојденците себеси се сметаат за жртвувана генерација, но затоа настојуваат нивните деца да не се разликуваат во ништо од локалното население. Овој проблем бил предмет на етнолошки проучувања во врска со "модусот на миграции" во контекст на изучување на етногенезата (Vlahović 1984 : XVIII). Различните соодноси предизвикуваат друг различен развој на ситуацијата. Доколку се работи за поединечни доселувања, процесот на асимилација оди многу брзо. Кога се работи за мала група доселеници во поголема група месно население, постои можност овој процес да биде побавен. Понекогаш компактна група доселеници може долго да ги зачува етничките обележја како отпор кон средината што ја доживува како различна од себе. Постојат и контрадикторни ситуации. Така, групата издвоена од матичното јадро и населена во друг етнички амбиент може подобро да зачува некои етнички особености отколку поголемата маса што останала да живее во матичниот простор. Понекогаш само еден етнички параметар - како, на пример, јазикот (дијалектот), може да ја анимира групата подолго време да се одржи како етничка заедница во новото место на

1. За време на мојот престој во Белград и во други места во Србија, во периодот 1963-1973, имав можност да среќавам и "откривам" Македонци преселени во различни периоди од почетокот до средината на 20 век.

доселување. Овој процес можеме да го следиме во живо на примерот на доселениците од Македонија во Турција, за време на нашите истражувања на етнологијата и фолклорот на иселениците од Македонија во Турција.² Познати се и други сродни истражувања за застапеноста (незастапеноста) на македонскиот јазик кај иселениците од втората и од третата генерација. Исламизираниите Македонци, иселени во периодот 1955-1965 меѓусебно се идентификуваат по етнографскиот предел од кој потекнуваат: дебри, тиквешани, велешани, скопјани итн. Честопати локалната идентификација се гледа од новото презиме што го избрале во Турција: Ќупрулу, Ускупли, Шар, Река, Дебрели итн.³ Истовремено, тие се идентификуваат како Турци. Според нивното објаснување, тие решиле да тргнат, да го остават имотот итн. за да бидат Турци, бидејќи се муслимани. Тука се судираме со проблемот на етничко изедначување според верата, што во случајов се појавува како доминантен фактор во однос на вистинската етничка припадност на групата. Тие со жалење кажуваат дека турскиот јазик слабо го владеат и жалаат по својот "мемлекет", но со гордост покажуваат на децата кои во тој поглед по ништо не се разликуваат од тамошните Турци. Прва и основна цел на иселениците е да дојдат до ново државјанство. Решавањето на тоа прашање ги решава понатаму сите други прашања. Современата состојба на прашањето на идентитетот на Македонците не покажува квалитативни промени во однос на податоците од 19 или почетокот на 20 век, иако постојат разлики во поглед на масовноста и видот на миграцијата. Во случаи кога се работи за групна миграција од едно село или предел, доселениците во местата на доселување се групираат на едно место. Меѓусебе можат да комуницираат на својот јазик, и тоа може да го продолжи векот на нивната првична идентификација поврзана со локалното потекло. Овие податоци можат да бидат интересни, но во основа не се разликуваат многу од сличните ситуации во кои актери биле или се претставници на други народи и етнички заедници. Се поставува суштинското прашање - зошто Македонецот настојува да заборави дека е Македонец кога ќе емигрира надвор? Зошто се однесува "безјачки", што би рекла Маријана Гушиќ (Гушић 1967 : 8-9). Неспорно е дека нешто не е во ред со неговиот статус на Балканот, како товар од минатото и до денешни дни.

Податоците за сезонските и трајните миграции на Македонците на Балканот можат да се следат по документи од турскиот период (Стојановски 1989). Во рамките на променливите граници на Турското Царство, тие во потрага по работа се движеле во сите насоки, во зависност од занаетот со кој се занимавале. Миграциите во 19 и почетокот на 20 век покажуваат дека Македонците се движеле помасовно кон север и кон исток. Патописните и архивските податоци покажуваат дека овие простори биле посебно привлечни, бидејќи два јужнословенски народи, Србите и Бугарите, успеале да се ослободат од Турците и тие во живо претставувале остварување на потиснатите желби на Македонците. Забелешките во изворната граѓа, од патописните и од објавените материјали на архивите во Србија, покажуваат дека таму биле запишувани под разни имиња: Турци⁴, Арбанаси⁵, Бугари⁶, Шопи⁷, Дебрали⁸, Цинцари⁹, Гоги¹⁰,

2. Проект на Институтот за фолклор „Марко Цепенков“, од Скопје и Институтот за етнологија и фолклор на Анкара, 1982-1984.

3. На дојденците им било наложено да го променат старото презиме и да изберат ново коешто ќе биде формирано со карактеристики на турскиот јазик. Податоците се резултат на сопствените теренски истражувања во Истанбул, Измир, Маница, Акисар. Повеќе податоци се добиени од г. Џевад Џулиоски од Дебар (1997 г.).

4. Затоа што доаѓале од политичките граници на Турција (м.з.).

5. Затоа што дојденците биле од Дебарско, познато уште и по името *Арнауџлук*.

Срби (Јужносрбијанци)¹¹, Чокалии¹² итн. Обично се запишувани само по име или по името на предводникот на групата, а презимињата биле модифицирани "по српски" со додавка *-иќ*, како, на пример, "Димитрија Марковић дунђерин из Охрида" (Граѓа за историјата на македонскиот народ Т.1, кн. 1 1979) или "Настас Стефановић из Охрида". Идентична била ситуацијата на оние кои мигрирале во Бугарија. Тука, без двоумење, се употребува името Бугари за дојденците од вардарскиот и од егејскиот дел на Македонија. Покрај тоа, се среќава и името Арбанаси. Така, на пример, според Јорданов, селото Арбанаси го добило името по преселниците од западна Македонија, од делот на Арнаутлукот - како што било народното име на поширокиот простор на Дебарско до Мат и Черменика. (Јрановъ 1932 : 63 - 118)

Дојденците навлегувале во новите балкански држави, кои ослободувањето од Турците го дочекале со подготвена стратегија во однос на балканскиот простор и на народите што сè уште живееле под турска власт. Дојденците немале стратегија за себе. Тие немале ни избор, бидејќи за нивните преселување некогаш се одлучувало на дипломатска маса, па во таа смисла нивната волја немала

6. Кај Иречек и кај други автори се среќаваме со термините *словенски Буџари* или само *Буџари* за дојденците од Македонија во Србија [сп: Константин Иречек, Историја Србије, т.1, (Београд, 1922), т.2, (Београд, 1923)]

7. Кога се говори за дојденците од македонскиот Шоплук, се употребува етнонимот *Шоџи*. Во некои случаи етнонимот е со променливо етнографското и филолошкото значење и се однесува на градители и на каменоделци воопшто.

8. Терминот се однесува на сите Дебрани и Реканци кои се идентификувале како *Дебрани* според градот Дебар, како административен и културен центар на регионот, познат уште од средновековниот период.

9. Бидејќи во Србија истовремено доаѓале Власи (Цинцари) од Македонија, кои се занимавале со исти или сродни занаети како и Македонците. Тие честопати работеле заедно, во заеднички тајфи. Поради тоа не се правела голема разлика меѓу нив, односно овој етноним претставува термин со пежоративно значење.

10. Според албанскиот збор *žog* 'сидар', бидејќи Македонците, исто како и Арванитовласите (Фаршериоти), се занимавале често со градителски занает (сп.: Ђурђица Петровић, *Цинцари у Републици Србији, Положај мањина у Савезној Републици Југославији*, САНУ, Београд 1996, 780.

11. Според политичките насоки во Србија по однос на етничката припадност на Македонците на почетокот на 20 век и понатаму.

12. Името *Чокалии* се толкува на повеќе начини. Според некои толкувања, тоа име го добиле млекарите и бозаџиите од Галичник и од други места од западна Македонија, кои, како подвижни занаетчии - трговци, на белградските улици продавале млеко (боза) во *чоканчиња*, сп. *çokal*, тур. 'земјен или стаклен сад за вода, алкохол' и сл. (податоци добиени од Бранко Лепчески, стар околу 80 години, роден во Галичник и од д-р Галаба Паликрушева - етнолог). Според проф. д-р Ѓурђица Петровиќ, етнолог од Белград, подоцна терминот се проширил на сите дојденци од Македонија, како обележје за низок општествен статус во градот. Според други укажувања, сеќавања присутни кај носителите на ова име, може да се види дека тие не го доживувале како термин со потсмешливо значење и не сметаат дека тој до 40-тите години на 20 век укажувал на низок општествен статус на дојденците. Напротив, според Галичани и други печалбари од западна Македонија, тоа име било синоним за вреден и домаќин човек, кој доаѓа од јужна Србија/Врање, Лесковац итн. и од Македонија (податоци од Тодор Черепналковски, околу 50 год., по потекло од Галичник и Васко Лепчески, околу 50 год., по потекло од Галичник). Кај Галичаните и кај другите Мијаци постојат неколку преданија за позитивните значења на ова име во кои неговото потекло се поврзува со зборовите *çok* тур. 'многу' и *âkil* тур. 'паметен'. Едно од преданијата зборува за турски паша кој отишол во Србија за време на востанијата во 19 век. Во неговата придружба имало преведувач по потекло од Македонија, кој говорел повеќе балкански јазици. Преведувачот насетил дека домаќините имаат намера да го отрујат пашата, поради што го советува да јаде само варени јајца. Кога пашата сфатил за што се работи, го пофалил со зборовите *çok - âkil!* Покрај наведените толкувања, постои уште едно, според кое значењето на зборот се поврзува со горните шајачни делови од народната носија на печалбарите *dzoka* перс. 'горна машка и женска носија од клашна', односно *çuka, çuha* (чоха) тур. 'стара облека воопшто' (сп.: Абдулах Шкаљић, Турцизми у српскохрватском језику, Сарајево 1985, с.в. dzöka).

посебно значење. Кога оделе самоиницијативно, на тоа ги присилувала голема неволја. Покрај овие негативни моменти, постоеле и многу други.

Иселениците од Македонија што заминале во прекуокеанските земји претставуваат посебно интересен проблем по однос на прашањето миграција - идентитет. Во таа смисла може да се следи нова појава кај првата, втората и кај третата генерација родена на тој простор и кај нивните потомци. Потребата за етничка идентификација почнува да добива нова смисла, како еден вид "етничка егзотика", многу актуелна во современи услови. Иако повеќето од нив веќе не го познаваат јазикот и никогаш не ја виделе Македонија, настојуваат да дознаат нешто повеќе за историјата, културата и за фолклорот на земјата на нивните предци. Во потрага по својот идентитет, тие се натпреваруваат со други групи дојденци, главно од Балканот, бидејќи наследеното ривалство продолжува и на новиот животен простор. Посебно е интересен за истражување неоромантизмот што се појавува кај потомците на доселениците (Каличанин 1997) во поглед на посебностите на матичната земја на нивните предци. Во таа смисла, продолжува борбата за балкански идентитет на друг терен и во други услови. Одново се поставуваат старите прашања за тоа кој поседува и кој не поседува идентитет, се поставуваат тези и се води борба за нивно докажување или негирање.

* *

*

Во овој краток прилог не е можно да се разгледаат сите аспекти на проблемот на миграциите и на идентитетот. Во оваа фаза на поставување на проблемот можеме да заклучиме дека миграциите, покрај другите придружни проблеми, го содржат и проблемот на промена на идентитетот на миграциите, најпрво, како резултат на миграцијата село - град, се губи локалниот идентитет поврзан со етнонимот.

Билингвизмот на одреден простор, исто така, отвора проблем бидејќи покажува дека на просторот живеат заедно повеќе заедници, кои се помалку или повеќе мешани етнички групи. Во тој животен факт веќе постои никулец за усвојување на двоен, па и на троен идентитет. Мигрантите од овие простори покажуваат поголема спремност за напуштање на идентитетот во новите простори на населување. Спремност за напуштање на идентитетот покажуваат и групи и поединци од народи кои во релативно долги историски периоди не создале своја држава или поради разни причини тоа го направиле подоцна од нивните соседи. Верата како фактор за промена на идентитетот исто така претставува проблем за себе. Овие показатели се чинат доволни да го отворат проблемот на ставот кон сопствениот идентитет кај Македонците и кај другите балкански народи.

Литература:

Светиева Анета, 1992

Светиева Анета, Современата состојба на Шопската етничка заедница во Кратово и Кривопаланечко, *Зборник на Музејот на Македонија, Етнологија*, н.с., бр.1, Скопје 1992, 9-18.

Vlahović 1984

Petar Vlahović, *Narodi i etničke zajedni e sveta*, Beograd, 1984 (XVIII)

Гушиќ 1967

Гушиќ Маријана, *Етничка група Безјаци*, Зборник за народни живот и обичаје Лужних Славена, 543, Загреб 1967, 8,9.

Стојановски 1989

Стојановски Александар, *Македонија во турскојо средновековие (од крајот на XIV век до почетокот на XVII век)*, Скопје 1989.

Граѓа за историјата на македонскиот народ Т.1, кн. 1 1979

Граѓа за историјата на македонскиот народ од архивот на Србија, приредил д-р Климент Цамбазовски, т.1, кн.1, (1820 - 1848), Београд 1979 (документи бр.: 74, 81, 106, 110, 111, 112, 113, 164, 165, 167, 174, 328, 194, 195, 163, итн.)

Ярановъ 1932

Ярановъ Д., *Преселническо движение на Българи, отъ Македония и Албания къмъ източниите български земи през XV до XIX векъ*, Македонски прегледъ, VII, 2-3, София, 1932, 63-118

Каличанин 1997

Татјана Каличанин, *Доселување и имиграција на македонското семејство во Канада и САД*, Институт за фолклор "Марко Цепенков" - Скопје, Фолклорот на иселениците од Македонија, кн.3, Скопје 1997.